

УДК 37.013.43

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2021-2-3>

Василь ДОВГОШИЯ

аспірант, викладач кафедри методики музичного виховання і диригування, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. І. Франка, 24, м. Дрогобич, 82100

ORCID: 0000-0003-4534-1960

Бібліографічний опис статті: Довгошия, В. (2021). Народознавча основа національно-патріотичного виховання в діяльності вчителя музичного мистецтва. *Fine Art and Culture Studies*, 2, 23–28, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2021-2-3>

НАРОДОЗНАВЧА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей учнів забезпечує система наукових знань, умінь і навичок, яка повинна відповідати соціальному замовленню суспільства. В статті висвітлюється актуальність народознавчої основи у діяльності вчителя музичного мистецтва для виконання основних завдань національно-патріотичного виховання, яке активізує увагу суспільства до проблеми розвитку гармонійної, цілісної, творчої, всебічно розвиненої особистості. Піднімаються питання можливостей реалізації сучасних педагогічних технологій в навчально-виховному процесі сучасної школи.

Ключові слова: національна свідомість, народознавчий підхід, патріотичне виховання, музичне мистецтво, музично-виховна робота.

Vasyl DOVHOSHYIA

postgraduate, Lecturer of the Methods of Music Education and Conducting Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, street I. Franko, 24, Drohobych, 82100

ORCID: 0000-0003-4534-1960

To cite this article: Dovhoshyia, V. (2021). Narodoznavcha osnova natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v diialnosti vchytelia muzychnoho mystetstva [The folk study foundation of national patriotic education in the activity of a musical art teacher] *Fine Art and Culture Studies*, 2, 23–28, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2021-2-3>

THE FOLK STUDY FOUNDATION OF NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION IN THE ACTIVITY OF A MUSICAL ART TEACHER

The national-patriotic rebirth that occurs in modern Ukraine activates the public attention to the problem of a harmonious, integrated, creative, spiritually developed, tolerant person. In view of this, the use of music, including Ukrainian, national-patriotic education of the future teachers of music has become most promising, necessary and urgent. The comprehensive development of students' mental and physical abilities is provided by a system of scientific knowledge, skills and abilities, which should correspond to the social demand of the society. The article highlights the relevance of the ethnographic foundation in the activity of the teacher of musical art for the fulfillment of the main tasks of national-patriotic education. The questions of possibilities of realization of modern pedagogical technologies in the educational process of modern school are raised.

Key words: national consciousness, ethnographic approach, patriotic education, musical art, musical education work.

Постановка проблеми. Виховання національної самосвідомості є першочерговим завданням сучасної освіти. Хвиля національно-культурного відродження й створення незалежної держави України, – як зазначає О. Березюк «... зумовили підвищений інтерес до українського народознавства. Тому останнім часом

в усіх системах освіти посилилася національна орієнтація:

– по-перше, це є захистом проти інтервенції «масової культури»;

– по-друге, в сучасних умовах зростаючої ринкової конкуренції все більше заявляє про себе необхідність інтеграції людей у даному

суспільстві, досягненні консенсусу у ньому, а значить – підвищення рівня його стійкості як динамічної системи в умовах різких та глобальних змін в усіх сферах людського життя. То ж національна свідомість якраз і виступає як засіб такої інтеграції;

– по-третє, забезпечуючи специфічний спосіб завдання системи цінностей, національне дедалі більшою мірою виступає формою розвитку культури, яка, власне, в усі часи була над економічною реальністю [1, 33].

Національний компонент змісту освіти в сучасній школі включає знання рідної мови, літератури, історії свого народу, його традицій, звичаїв, особливостей культури та мистецтва, усної народності творчості, природи рідного краю. Історичним свідченням зрілості нації, її здатності відчувати власне значення у всесвітній історії є національний епос, створений українським народом. Передові українські діячі культури – письменники, музиканти, педагоги, філософи внесли значний вклад у розвиток українського мистецтва, широко використовуючи кращі принципи народної педагогіки у своїй діяльності. Відомий український педагог Софія Русова стверджувала: «Національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти. Коли його творчі сили не будуть покалічені, а, навпаки, дадуть нові, оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу: воно через пошану до свого народу виховає в дітях пошану до інших народів...» [10, 208]. За зазначенням О. Вишневського «Життя нації – процесом величавої будови власної культури. Сприймаючи зроблене предками, кожне покоління буде свій поверх – робить це за заданим природою покликом і «планом», осягає наміри предків, додає щось своє і йде далі» [4, 12]. Для формування національної свідомості молоді дуже важливо поєднання національного і музично-естетичного виховання. Звичайно, невичерпні можливості мають для цього предмети художньо-естетичного циклу в загальноосвітній школі, зокрема уроки музичного мистецтва. Очевидно, вчителю, як духовному провіднику у цьому процесі, необхідно проводити постійну творчо-пошукову роботу. Урок матиме великий естетичний потенціал, якщо йому слугуватимуть ефективні педагогічні методи, засоби, принципи освіти, серед яких і індивідуальний підхід до вирішення піз-

навальних задач, і підбір та оформлення наукового і роздаткового матеріалу та ін

Аналіз досліджень. Питаннями збереження і популяризації фольклору, зокрема серед учнів загальноосвітніх та музичних навчальних закладах, займалися такі провідні українські митці, як М. Леонтович, Ф. Колеса, М. Лисенко, К. Стеценко, Я. Степовий, В. Барвінський. Вони впроваджували вивчення українських народних пісень та мелодій з єдиною метою – аби тільки діти в школі співали українську народну пісню, переймалися її духом, адекватним мудрості народної педагогіки, створювали хорові та інструментальні обробки для дітей різного шкільного віку. Проблеми національно-патріотичного виховання присвячені фундаментальні праці вчених-філософів А. Бичко [3], О. Забужко, І. Надольного [12], І. Стогнія, В. Шинкарука та ін.; поняття «патріотизм» висвітлюється сучасними психологами І. Бехом [2], А. Богуш, М. Боришевським, В. Котирло та ін.; серед мистецтвознавчих праць виділяються дослідження І. Земцовського, А. Іваницького, Л. Кияновської [5], І. Таран та ін.; до народознавчої основи у виховному процесі звертаються С. Гончаренко, О. Вишневський [4], А. Погрібний [9], М. Стельмахович, Б. Ступарик та ін.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні важливої ролі народознавчої основи в діяльності вчителя музичного мистецтва для виконання основних завдань національно-патріотичного виховання.

Виклад основного матеріалу. Як зазначено у «Концепції національного виховання», принципи гуманізації і демократизації мають бути провідними в роботі вчителя [8, 6]. Звичайно, на ефективність едукативного процесу впливає багато зовнішніх і внутрішніх умов. Педагогічна діяльність, будучи складною та багатогранною, відкриває невичерпні можливості для багатьох педагогічних технологій. Відтак, найбільш актуальною, відповідною вимогам сучасного суспільства та системи освіти є особистісно-орієнтована педагогічна технологія, або технологія співробітництва, яка є одним з найважливіших чинників гуманізації і демократизації школи базована на засадах гуманізму та творчого підходу до розвитку особистості. Сьогодні взаєморозуміння, взаємоповага та творче співробітництво вчителя та учня, їх

суб'єктно-суб'єктні відносини становлять нову педагогічну етику. Постульована сучасними вченими-педагогами заміна авторитарного підходу вчителя до спілкування з дітьми на підхід співробітництва чи не найбільш важливий на уроках, пов'язаних з вихованням духовності, національно-патріотичних почуттів, утворенням гуманістичних цінностей тощо. Музично-естетичне виховання є найскладнішою ланкою загально виховного процесу. З давніх-давен мислителі та художники помітили здатність музики впливати на моральні якості та риси характеру; на душевний стан та принципи поведінки людини. Зважаючи на недостатній життєвий та морально-естетичний досвід нашої молоді та величезну кількість неякісної музичної продукції у сучасному житті, важливо знайти методи учнів з кращими взірцями української національної культури [6]. Методика роботи вчителя музичного мистецтва, яка визначається формами, методами і прийомами впливу на учнів, передбаченими народною педагогікою і сучасним рівнем розвитку наукової педагогіки, повинна бути чітко продумана з прогнозуванням очікуваних результатів. Уроки музичного мистецтва необхідно будувати за допомогою інтеграції традиційних та сучасних засобів навчання, виважено й ретельно добираючи методи роботи, пам'ятаючи слова Я. Коменського: «...якщо навчання дається дитині важко, то в цьому винні методи, якими їх навчають» [7, 273]. Організуючи постійну і активну участь учнів у реалізації народних традицій, звичаїв і обрядів, необхідно брати до уваги методи роботи, способи виконання певної обрядовості та інших дій, які поширені в даному регіоні України. Допомогою можуть слугувати книги з методики народознавчої роботи відомого народознавця В. Скуратівського «Берегиня», «Посвіт» та інші. Народознавчі підходи в роботі з учнями звільняють процес виховання від примусовості, абстрактності, від заорганізованості і заформалізованості. При цьому в дію вступають такі емоційно-естетичні фактори, які забезпечують відсутність психологічного тиску на дітей у навчально-виховному процесі. Вони часто не відчувають, що їх виховують старші (батьки, педагоги та інші), оскільки виховання відбувається здебільшого і контексті повсякденного життя, у формах і способах, притаманних народному буттю і максимально наближених

до потреб, інтересів учнів. Завдяки засобам народознавства вихованці дедалі глибше починають відчувати, що знання про рідний народ – це пізнання себе, свого родоводу, його культури, історії, і тим самим глибоко усвідомлюють нерозривну єдність із попередніми поколіннями, усім народом, його духовним світом. У процесі навчання учні, як правило, переживають високе емоційне піднесення, часто відчувають злет душевних сил, натхнення. Глибоко опанувавши народні творчі традиції, вони починають самі творчо ставитися до праці. Основний смисл і красу свого життя такі учні вбачають у забезпеченні повноти, глибини і цілісності культури рідного народу, у власному внеску в її розвиток. Так створюються сприятливі психолого-педагогічні умови для морального, духовного розвитку кожного учня. Кожен педагог має широкі можливості для створення власної системи роботи, методичної концепції на основі народознавчих ідей і засобів. Без народознавчої основи наукові педагогічні і методичні теорії, системи і програми роботи втрачають зв'язок із культурно-історичною спадщиною народу і приречені, як правило, на невдачу. Тому актуальним є пошук комплексних заходів з метою дальшої розробки проблем національно-патріотичного виховання, створення реальних практичних умов для розвитку національних шкіл, національної системи виховання всіх народів, етнічних груп, які проживають на території нашої країни. Щодо уроків музичного мистецтва, пропагуючи національно-патріотичний аспект змісту виховання, важливим є врахування вікового цензу, а саме властиві певному вікові прагнення до самоствердження. Серед методів – в ході бесід та розповідей про музику практика коротких доповіді самих учнів. Художня розповідь вчителя буде цікавою в тому випадку, якщо він збагачує своє мовлення яскравими образними порівняннями, епітетами, метафорами; володіє прийомами педагогічної техніки, зокрема мімікою, жестикуляцією, емоційно виразною мовою; звертає увагу школярів на художні особливості надбань народної творчості, морально-естетичну основу людських взаємин, що в них відбито; вводить елементи інсценування. Неабиякий виховний і розвивальний вплив справляють на дітей музичні бесіди. Вони становлять для них зацікавленість власне

тому, що часто подана інформація є новою для них. Зрозуміло, що в процесі ознайомлення з народними обрядами неминуче повторення деяких основних знань. Через те для активізації інтересу й уваги учнів доцільно використовувати емоційні контрасти, вводити в розповідь елемент діалогу. Музичні бесіди, побудовані на стародавніх народних звичаях, обрядах і піснях, допоможуть учителю підготувати дітей до сприймання творів хорової, оперної і симфонічної музики Національне виховання, яке розглядається як багатопланове і різноаспектне, в якому сходяться майбутнє і минуле з погляду народних звичаїв, традицій, свят, має поєднуватись з вивченням національного музичного репертуару, що додасть учням специфічних знань (поглиблення стилевих ознак національної музики, особливостей побудови і розвитку музичної думки в конкретних творах будь-якої музичної культури) і допоможе поглибити сприймання національної специфіки музики, вникнути в особливості композиторського стилю, створити діалог з композиторами різних епох і народів. Внутрішній зв'язок між різними видами мистецтва (порівняння мелодичної лінії української пісні з орнаментом національної вишиванки, виявлення загальних рис народної символіки), що надає яскраві музичні враження і залучає дітей до різних видів музичної діяльності, конструювання мелодій – характеристик героїв відповідно їх настрою і характеру національної культури, надають відчуття цілісності своєї національної культури [11, 132]. Сьогодні стоїть важливе завдання виховувати у дітей постійну потребу у своєму культурному зростанні. Вона має бути того ж рівня значимості, що й потреба у праці. Якщо остання є мотиваційною основою готовності індивіда до інтенсивної трудової діяльності, то перша – також основою до активних форм дозвілля і зростання культурних потреб особистості. Виховне значення дозвілля пов'язане з його якістю, змістом, різноманітністю форм, функціями, мірою прилучення людини до дозвільної діяльності, станом роботи закладів культури. Там, де її зміст лишається бідним, а форми і методи – шаблонними, примітивними, виховне значення знижується. Відомі три основні види форм виховання: масові, які містять в собі конкретні форми – тематичні вечори, лекції-концерти, екскурсії та культпоходи, радіо- та телепере-

дачі, вечори-зустрічі з відомими фольклористами, виконавцями народних пісень та інше; групові – гуртки, студії, секції, факультативи, клуби любителів народної творчості, об'єднання тощо; індивідуальні – що включають самостійне виконання завдань кожним учнем під керівництвом учителя та контролем батьків, які допомагають безпосередньому вивченню фольклорно-пісенного матеріалу, поглибленню теоретичних знань, розширенню музичного світогляду та інтересу школярів. Загальна класифікація таких методів дає можливість поділити їх на три групи: словесні, наочні та практичні. До словесних методів музично-естетичного виховання на матеріалі народно-пісенної творчості належать бесіди, дискусії, обговорення концертів та обмін враженнями про них, обговорення екскурсій, статей про пісенну творчість, письмових творів, контрольних робіт, теле- та радіопередач тощо. До наочних методів школярів належить групове відвідування концертів, екскурсії до музеїв, знайомство з фольклористами, виконавцями народних пісень, перегляд тематичних теле- та радіопередач, кінофільмів тощо. Практичні методи музично-естетичного виховання на матеріалі народно-пісенної творчості включають пошукову роботу і збирання та записування народних патріотичних пісень, створення тематичних кутків, стендів, організацію конкурсів, вечорів-зустрічі з ученими фольклористами та інше. Доцільно використовувати ігрову методику для вивчення фольклорного матеріалу на уроках музичного мистецтва. У навчальних середовищах моделюється зміст об'єктів шляхом його конструювання самими учнями. Розробка навчально-ігрових середовищ на основі фольклору дозволить значно поліпшити зміст навчального процесу і приведе до зміни традиційних способів вивчення матеріалу. Поєднання емоційної привабливості, яка притаманна грі з графічними, інформаційними та іншими можливостями комп'ютера, несе в собі великий дидактичний потенціал, який може і повинен бути реалізований в шкільній практиці. Педагогічний зміст, закладений у народній творчості, і реальна можливість розв'язання виховних завдань, які стоять перед школою, шляхом використання фольклору визначають необхідність вести роботу в позаурочний час у таких напрямках: – організація

безпосередньої художньої творчості у фольклорних формах, що можливо в рамках колективу художньої самодіяльності, створеного на базі класу (школи), який використовує в своїй роботі традиції фольклору (музично-пісенні, хореографічні, інструментальні та інші); – орієнтація підростаючого покоління на освоєння цінностей народної художньої скарбниці в процесі широкого використання фольклору в позаурочній діяльності не тільки як репертуарного джерела, а й як засобу активізації учасників в організаційно-масових формах культ просвітньої роботи; – здійснення педагогічного впливу на учнів за допомогою спілкування дітей і членів їхньої сім'ї під час занять у шкільних фольклорних колективах. Засвоєння народних творчих традицій сприяє формуванню в учнів умінь, навичок реалізовувати свої задуми, створювати власні проекти, конструкції. Так формується творчий потенціал особистості. Серед завдань-позакласної музично-виховної роботи виокремлюють наступні: закріплення, збагачення й поглиблення музичних знань та вмінь, набутих у процесі навчання, застосування їх у пізна-

вальної, виконавської та продуктивно-творчій діяльності; розширення музичного кругозору учнів та формування навичок самоосвіти та самовиховання; розвиток естетичного смаку, формування інтересу до музичного та інших видів мистецтва; виявлення та розвиток музично-творчого потенціалу дітей; д) організація дозвілля та розваг учнів на основі музики. Висновки. Сьогодні, в складну епоху розвитку української держави, плекання і примноження духовних цінностей є першочерговою педагогічною освітою. Потреба у високоосвічених особистостях, національно стійких та патріотично налаштованих є очевидною, адже завдяки цьому можливий подальший перспективний європейський розвиток країни. Національно-патріотичне виховання на народознавчій основі є запорукою результативності мети основних завдань сучасної музичної педагогіки. Підтримка державою сучасного педагога значно б сприяла вдосконаленню якості навчання, а відтак розвитку інтелектуального, професійного потенціалу суспільства, який є вирішальним фактором інноваційного розвитку країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Березюк О. Організаційно-педагогічні основи використання засобів народознавства в позанавчальному виховному процесі. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2005. Вип. 24. С. 32–35.
2. Бех І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Гірська школа Українських Карпат. 2015. №12-13. С. 26–37.
3. Бичко А. Національні аспекти філософської освіти в Україні. *Філософія освіти*. 2005. № 1. С. 210–228.
4. Вишневецький О. Український виховний ідеал і національний характер (витоки, деформації і сучасні виклики). Дрогобич : Видавець Святослав Сурма, 2010. 160 с
5. Кияновська Л. Музичне виховання як національна проблема / Л. Кияновська / Музична україністика: сучасний вимір : зб. наук. статей. // [ред.-упор. М. Ржевська]. Київ – Івано-Франківськ : Видавець Третяк І.Я., 2008. Вип. 2. – 356 с.
6. Коленко К. Формування музично-естетичного та духовного виховання молоді засобами українського музичного фольклору на уроках музики / К. Коленко / Матер. XIV Міжнар. наук. інтернет-конф. «Сучасний соціокультурний простір 2017». Режим доступу: <http://int-konf.org/>
7. Коменский Я. Избранные педагогические сочинения: в 2-х т. Москва : 1982. Т. 1. 656 с.
8. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави. Педагогічна газета. 2000. № 6 (72), червень. С. 6.
9. Погрібний А. Розмови про наболіле, або якби ми вчилися так, як треба. К. : Просвіта, 1999. 287с.
10. Русова С. Нова школа. Русова С.Ф. Вибрані твори. К. : Освіта, 1996. С. 207–219.
11. Турчин Т. Національний репертуар – основа музичного навчання сучасних школярів / Т. Турчин // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14 : Теорія і методика мистецької освіти*. 2010. Вип. 10. С. 130–136.
12. Філософія : навч. посіб. / [Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін. ; за ред. І. Ф. Надольного]. К. : Вікар, 2005. 7-ме вид., стер. – 516 с.

REFERENCES:

1. Bereziuk O. Orhanizatsiino-pedahohichni osnovy vykorystannia zasobiv narodoznavstva v pozanavchalnomu vykhovnomu protsesi. *Visn. Zhytomyr. derzh. un-tu im. I. Franka*. 2005. Vyp. 24. S. 32–35.

2. Bekh I. Prohrama ukraïnskoho patriotychnoho vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi. *Hirska shkola Ukraïnskykh Karpat*. 2015. № 12–13. S. 26–37.
3. Bychko A. Natsionalni aspekty fi losofskoi osvity v Ukraïni. *Filosofi ia osvity*. 2005. № 1. S. 210–228.
4. Vyshnevskiy O. Ukraïnskyi vykhovnyi ideal i natsionalnyi kharakter (vytoky, deformatsii i suchasni vyklyky) / O. Vyshnevskiy. – Drohobych : Vydavets Sviatoslav Surma, 2010. 160 s.
5. Kyianovska L. Muzychne vykhovannia yak natsionalna problema / L. Kyianovska / *Muzychna ukraïnistyka: suchasnyi vymir* : zb. nauk. statei [Red.-upor. M. Rzhevskai]. Kyiv – Ivano-Frankivsk : Vydavets Tretiak I.Y., 2008. Vyp. 2. – 356 s.
6. Kolenko K. Formuvannia muzychno-estetychnoho ta dukhovnoho vykhovannia molodi zasobamy ukraïnskoho muzychnoho folkloru na urokakh muzyky / K. Kolenko / *Mater. XIV Mizhnar. nauk. internet-konf. «Suchasnyi sotsiokulturnyi prostir 2017»* Rezhym dostupu: <http://int-konf.org/>
7. Komenskiy Ya. Izbrannyye pedagogicheskiye sochineniya: v 2-kh t. / Ya. Komenskiy. M. : 1982. T. 1. 656 s.
8. Kontseptsiiia hromadianskoho vykhovannia osobystosti v umovakh rozvytku ukraïnskoi derzhavy. *Pedahohichna hazeta*. 2000. № 6 (72), cherven. S. 6.
9. Pohribnyi A. Rozmovy pro nabolile, abo yakby my vchylys tak, yak treba. K. : Prosvita, 1999. 287 s.
10. Rusova S. Nova shkola. Rusova S.F. Vybrani tvory. K. : Osvita, 1996. S. 207–219.
11. Turchyn T. Natsionalnyi repertuar – osnova muzychnoho navchannia suchasnykh shkoliariv / T. Turchyn // *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 14 : Teorii i metodyka mystetskoï osvity*. 2010. Vyp. 10. S. 130–136.
12. *Filosofi ia : navch. posib.* / [L. V. Huberskyi, I. F. Nadolnyi, V. P. Andrushchenko ta in.; za red. I. F. Nadolnoho]. K. : Vikar, 2005. 7-me vyd., ster. 516 s